

چونکه سنن آره بولور بولور
بومعاينه ببولور چون بيا

CEMÂLÎ

ايرنه بوزم سرب اولدم بولور
وارجه ييچ ورجي طرف اولور

باگه سيرا تا چون گورم بولور
نوم آتمگه گورم

انگه آخام گورم
بومعاينه ببولور چون بيا

MİFTAHÜ'L-FEREC

دنيا انجيليه تگه
بيا گورم غور قیلگه اندار قیته

(Tenkitli Metin)

گورم اول ان گورمش خضره
فارغ اولمق دغاله شوقله

دیدنه شور بیه سینه شوقله
م بیری واز اندی حلو لونه یگا

الونوقم اشد طولانی سکا
تزه مسکینیه موسابی غریب

اومموتلر اندی طولونه یغیر
بدر زحاکم گورم اولدم

Hazırlayan

Yard.Doç.Dr. İ.Çetin Derdiyok

سزنیسه گورم گورم ارکان بولور
چونکه طولانی بجا بولور اولور

یوغه کورم بولور غفلت نوره
تایعیا طوتکریع سوزده

کاشکی اولت قلیدم آنه بولور
چونکه اول در نهغه اولدم بولور

آه یغره در لکر اولما یغیر
ببولور گورم تا ابد

CEMÂLÎ

MİFTÂHÜ'L-FEREC

(Tenkitli Metin)

Hazırlayan
Yard.Doç.Dr. İ. Çetin Derdiyok

Türkoloji Araştırmaları

Türkoloji Araştırmaları: 3

Cemâlî - Miftâhü'l-Ferec
(Tenkitli Metin)

Yard.Doç.Dr. İ. Çetin Derdiyok

Birinci Baskı,

© *Türkoloji Araştırmaları*, Adana, Haziran 1998

ISBN 975-8018-02-7

Yayımlayan:

Prof.Dr. Şükrü Halûk Akalın

Dizgi:

Yard.Doç.Dr. İ. Çetin Derdiyok

Baskı:

Giriş Kırtasiye

Kapak-Cilt:

Çukurova Üniversitesi Basımevi

Türkoloji Araştırmaları

PK 33 Çukurova Üniversitesi

01330 Balcalı-Adana

Telefon-Belgegeçer (Faks): (90)(322) 3386734

Elmek (E-mail): turkoloj@pamuk.cc.cu.edu.tr

İnternet: <http://pamuk.cc.cu.edu.tr/~turkoloj/ta.htm>

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XV
ÖNSÖZ.....	XVII

MİFTÂHÜ'L-FEREC

A.Miftâhül-Ferec ile İlgili Çalışmalar.....	XIX
B.Miftâhül-Ferec'in Tanıtılması.....	XX

METNİN HAZIRLANMASI VE NÜSHALAR

A.Tenkitle Metnin Hazırlanması Hakkında.....	XXV
B.Karşılaştırılan Nüshalar ve Tavsifleri.....	XXVIII
C.Diğer Nüshalar.....	XXXII
Ç.Transkripsiyon Sistemi.....	XXXIII

TENKİTLİ METİN

FÎ-BEYÂNİ MİFTÂHİ'L-FEREC.....	1
KAŞİDE BER-MUKTEZÂ-YI İN MAKÂM.....	6
MÜNACÂT KERDEN BE-ĤUDÂ-YI TE'ÂLÂ CELLE CELÂLÜHU.....	8
ĤİKÂYET-İ MÜNÂSİB.....	9
ĤİKÂYET-İ MÜNÂSİB.....	12
ĤİKÂYET-İ MÜNÂSİB.....	15
ĤİKÂYET-İ MÜNÂSİB.....	16
ĤİKÂYET-İ MÜNÂSİB.....	17
ĤİKÂYET-İ MÜNÂSİB.....	19
DER-NA'Ṭ-I SEYYİDÜ'L-ENBİYÂ VE SEYYİDÜ'L-EVLİYÂ HÂZRET-İ MUĤAMMED MUŞṬAFÂ 'ALEYĤİ'S-SELÂM	20
FÎ-TAFSİLİ TAFZİLİ NEBİYYİNÂ MUĤAMMEDİN ŞALLÂ'LLÂHU 'ALEYĤİ 'ALÂ SÂ'İRİ'R-RÜSÜLİ 'ALEYĤİ ES-SELÂMU.....	24
EL-ĤAŞİDE FÎ-MEDĤİ SEYYİDİ'L-MÜRSELİN VE İMÂMİ'L-MÜTTEKİN RESÜLU'LLÂHU TE'ÂLÂ MUĤAMMEDİNİ'L-MUŞṬAFÂ 'ALEYĤİ'S-SELÂM..	34
ĤİTÂB BE-HÂZRET-İ EFDALİ'L-ENBİYÂ MUĤAMMED MUŞṬAFÂ	

‘ALEYHİ EFDALÜ’Ş-ŞALĀVĀT VE EKMELÜT-TAĤİYYĀT.....	39
DER-SEBEB-İ TE’LĪF-İ İN KĪTĀB-I RŪĤ-EFZĀ VE FERAĤ-FĪZĀ EL-MŪSEMMĀ BĪ-MĪFTĀHĪL-FEREC	41
FĪ-TA’RĪFĪ HĀZRETĪ SULTĀN BĪN SULTĀN SULTĀN MEĤEMMED BĪN SULTĀN MURĀD ĤĀN ĤULLĪDE MŪLKŪĤŪ.....	49
TEMĀM ŐŪDEN-İ SŪĤAN-I DĪL-İ ĤŪŐYĀR VE ŐŪRŪ‘ KERDEN-İ MŪ‘ELLĪF BE-TE’LĪF-İ İN KĪTĀB.....	51
EL-ĤAŐĪDETŪ FĪ-DU‘Ā’Ī HĀZRETĪ SULTĀN MEĤEMMED BĪN SULTĀN MURĀD BĪN MEĤEMMED ĤĀN.....	55
MAṬLA‘-I ĖAZEL-İ DĪL-GŪŐĀ.....	56
ĤĪṬĀB BE-HĀZRET-İ SULTĀNŪL-İSLĀM VE MŪSLMĪN ĤULLĪDET SALTĀNATUĤU.....	60
KELĪME-İ ĤEND BE-PĀDİŐĀĤ-I CĪĤĀN-PENĀĤ E‘AZZA‘LLĀĤU TE‘ĀLĀ ENŐĀREĤU.....	62
HĪKĀYET-İ MŪNĀSĪB.....	63
HĪKĀYET-İ MŪNĀSĪB.....	64
HĪKĀYET DER-İN MAĤĀL.....	68
DER-BEYĀN-I ŐĪ‘R Ū ĤĀĤĪKĀT-I Ū.....	69
HĪKĀYET DER-İN MAĤĀL.....	74
[BEYT].....	76
HĪKĀYET DER-İN MAĤĀL.....	76
HĪKĀYET-İ MŪNĀSĪB.....	78
HĪKĀYET DER-MAĤĀLL-İ İN ĤĀL.....	79
DER-BEYĀN-I ‘İŐK.....	81
HĪKĀYET DER-İN MAĤĀL.....	84
HĪKĀYET DER-İN MAĤĀL.....	86
HĪKĀYET DER-İN ĤĀL.....	87
HĪKĀYET DER-MAĤĀLL-İ İN ĤĀL.....	89
HĪKĀYET DER-MAĤĀM-I İN MAĤĀL.....	91
HĪKĀYET DER-İN ĤĀL	92
ĀĖĀZ-I NAŐĀ‘Ĥ-İ MŪFĪDE-İ İN KĪTĀB-I FERAĤ-FEZĀY U RŪĤ-EFZĀY.....	98
[EMĀNET-İ EVVEL].....	98
EMĀNET-İ ŐĀNĪYE.....	99
EMĀNET-İ ŐĀLĪSE.....	100

EMĀNET-İ RĀBĪ'A.....	102
EMĀNET-İ HĀMİSE.....	103
EMĀNET-İ SĀDİSE.....	104
HİTĀB BE-GĀFİL-İ GŪMRĀH.....	107
HİKĀYET DER-MEZEMMET-İ CEM-İ DÜNYĀ.....	108
HİKĀYET-İ MŪNĀSĪB-İ İN HĀL.....	109
HİKĀYET-İ MŪNĀSĪB-İ İN MAKĀL.....	110
HİKĀYET-İ RŪH-EFZĀY.....	111
DER-BEYĀN-I TĀRĪKAT VE TERTĪB-İ MENĀZİL	112
TĀRĪK-İ HEVĀ-YI NEFS.....	114
MEŞVERET KERDEN BE-TEDBİR-İ TĀRĪK	115
HİKĀYET DER-İN MAKĀL	115
HİKĀYET DER-MAHALL-İ İN HĀL	120
HİKĀYET BE-TĀRĪK-I TEMŞİL	125
HİKĀYET DER-İN MAKĀL.....	127
FĪ-İRSĀLİ'L-MEŞEL	128
DER-BEYĀN-I İLĀC-I MİZĀC-I GĀFİLĀN	129
FĪ-NASĀ'İHİ'L-MŪFĪDETİ'L-ĀMMET	131
[BEYT]	133
[BEYT]	139
[KİT'A]	140
[BEYT]	143
[BEYT]	146
HİKĀYET DER-İN MAKĀL	156
HİKĀYET DER-İN HĀL	159
HİKĀYET DER-İN MAKĀL	161
RŪ-YĀ-YI KĀZİBE GŪFTEN-İ YAHŪDĪ	166
RŪ-YĀ-YI KĀZİBE-GŪFTEN-İ NASRĀNĪ	168
RŪ-YĀ-YI ŞĀLİHA SĀHTEN-İ MŪSŪLMĀN	170
DER-BEYĀN-I TEDBİR VE TEMSİL-İ HİKĀYET	174
HİKĀYET DER-MAKĀM-I İN MAKĀL	177
MAṬLA'-I KELĀM	178
ŞİFAT-I EVVELĪ	180

HIKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	185
HIKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	186
HIKÂYET DER-İN HÂL	187
HIKÂYET DER-SEHÂVET-İ HÂZRET-İ 'ALÎ RADİYA 'LLÂHU 'ANH	188
DER-VAŞ-FI KABİH Ü HASİSÂN	192
HIKÂYET DER-İN MAKÂL	197
HİTÂB-I 'İTÂB HASİSÂN-RÂ	199
HIKÂYET-İ HÖCA-İ HASİS Kİ CEVÂDİ KERİ	202
HIKÂYET DER-İN MAKÂL	204
[RÜBA'Î]	205
HIKÂYET DER-İN HÂL	206
HİTÂB BE-FUĞARÂ-YI BÎ-KANÂ'AT	207
HIKÂYET DER-İN MAKÂL	209
HIKÂYET DER-İN MAKÂL	212
HIKÂYET DER-İN MAKÂL	214
HIKÂYET-İ FAKİR-İ ŞÂBİR	216
HIKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	217
HIKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	219
HIKÂYET DER-İN HÂL	221
HİTÂB BE-HARİSÂN	222
HIKÂYET DER-İN HÂL	223
KELİME-İ ÇEND DER-ÂGÂH KERDEN-İ GÂFİLÂN	225
HIKÂYET DER-İN HÂL	228
DER-TEMSİL-İ İN HİKÂYET	228
HIKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	229
HİTÂB BE-ÂNÂN Kİ CEM'-İ DÜNYÂ KÜNEND VE ÂHİRET MÎ-TALEBEND	230
HIKÂYET DER-İN MAKÂL	231
ŞIFAT-I ŞÂNİYE	232
HIKÂYET DER-MEZEMMET-İ BİNÂ	235
HIKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	238
HİTÂB BE-BÂZ-MÂNDEGÂN-I TÛL-I EMEL	246
[NAZİM]	246
SU'ÂL	249
CEVÂB	249
HIKÂYET-İ HASAN BASRÎ VE ŞEYH ŞİBLÎ	250

HİKÂYET DER-İN HÂL	254
HİTÂB BE-PİRÂN	254
HİTÂB BE-CÜVÂNÂN	256
SIFAT-I ŞÂLİSE	257
DER-MEZEMMET-İ KİBR	257
HİKÂYET DER-İN HÂL	258
[BEYT]	261
DER-DÂNİSTEN-İ ÂDEMÎ VÜCÜD-I HİŞTEN-RÂ	261
HİKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	264
HİTÂB HOD-PİŞENDÂN	264
HİKÂYET DER-İN MAKÂL	266
HİKÂYET DER-İN MAKÂL	267
HİKÂYET-İ FAĞİR-İ HOD-BİN	270
HİKÂYET-İ HAZRET-İ MÜSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM BÂ-FİR'AVN-I LA'İN	272
DER-FÂ'İDE-İ İN HİKÂYET	279
HİTÂB BE-MÜTEKEBBİRÂN	280
SIFAT-I RÂBİ'A	286
HİKÂYET DER-İN MAKÂL	287
HİKÂYET DER-İN MAKÂL	288
CEVÂB DÂDEN-İ NİZÂMÜ'L-MÜLK ÂN HÂŞAKİ-RÂ	289
HİTÂB BE-GAYBET-KÜNÂN-I MÜSLÜMÂNÂN	291
[KİT'A]	292
[BEYT]	298
HİKÂYET-İ MA'YÜB-I HOD-BİN	298
HİKÂYET DER-İN MAKÂL	299
HİKÂYET-İ ŞEYH BAĞKÂL	300
SIFAT-I HÂMİSE	303
[BEYT]	307
HİKÂYETÜ HALİLİ'LLÂH 'ALEYHİ'S-SELÂM	308
DER-BEYÂN-I TAHKİK-İ ÂN Kİ HAZRET-İ HALİL 'ALEYHİ'S-SELÂM ÇİRÂ ÇÜNİN GÜFT	312
[BEYT]	314
HİKÂYET DER-İN HÂL	316

HİKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	318
HİTÂB BE-ĞİRED-MENDÂN	325
SIFAT-I SÂDİSE	325
SIFAT-I MEST-İ BED-ĞÛ	326
SIFAT-I MEST-İ MÜHMEL	327
[BEYT]	332
HİKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	332
DELİL-İ RÛŞEN-İ DİĞER DER-Bİ-HALÂVETİ-İ MECLİS-İ FÂSİKÂN	337
TAHKİR-İ DİĞER	338
BE-Bİ-LEZZETİ-İ ŞOHBET-İ İŞÂN	338
[BEYT]	339
DER-BEYÂN-I İLÂC-I MİZÂC-I FÂSİKÂN	340
DER-DEVÂ-YI RÛH-I MECRÛH-I İŞÂN	341
DER-BEYÂN-I TEVBE KERDEN	341
HİKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	342
HİTÂB-I MÛSTETÂB BE-TEVBE-KÛNÂN-I FÂSİKÂN	346
HİKÂYET DER-İN HÂL	347
HİKÂYET DER-İN MAKÂL	349
SIFAT-I SÂBİA	353
DER-BÂB-I ŞAVM U ŞALÂT	353
HİKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	356
HİKÂYET DER-İN HÂL	361
HİTÂB BE-ĞÂFİL-İ ĞUFTE	366
HİKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	367
HİKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	369
HİKÂYET DER-İN HÂL	370
HİKÂYET DER-İN HÂL	373
HİTÂB-I İTÂB-I Bİ-NAMÂZ-I ĞÂFİL	375
HİKÂYET DER-İN HÂL	379
SIFAT-I ŞÂMİNE	384
HİKÂYET DER-MAHALL-İ İN HÂL	387
[BEYT]	389
HİKÂYET DER-MAKÂM-I İN MAKÂL	391

ĤİKĀYET DER-MAĤALL-İ İN ĤĀL	392
ŞIFAT-I TĀSĪ'A	394
ĤİKĀYET DER-İN ĤĀL	397
ĤİKĀYET DER-İN MAĤĀL	401
ŞIFAT-I 'ĀŞİRE	403
ĤİKĀYET-İ ĤAZRET-İ RESŪLU'LLĀĤ ŞALLĀ'LLĀĤU 'ALEYĤİ VE SELLEM	
BĀ-MŪNĀFİKĀN	406
CEVĀB	408
ĤİKĀYET DER-İN ĤĀL	410
ĤİTĀB BE-NİFĀĤ KŪNENDE	414
DER-FAZİLET-İ SŪKŪT VE 'UZLET	416
ĤİKĀYET DER-MAĤALL-İ İN ĤĀL	418
DER-ĤATM-İ İN KİTĀB-I RŪĤ-EFZĀ	421
DER-TĀRİĤ-İ İN KİTĀB-I ĤUCESTE-FĀL	425
MŪNĀCĀT DER-ĤĀTİME-İ İN KİTĀB-I DİL-GŪŞĀ	426
ĤİTĀB KERDEN-İ MŪ'ELLİF-İ KİTĀB ĤOD-RĀ VE NAŞİĤAT GŪFTEN	427
ĤİKĀYET-İ FİRDEVSĪ-İ ŞĀ'İR	429
ĤİKĀYET DER-MAĤĀM-I İN MAĤĀL	431
ĤİKĀYET DER-MAĤALL-İ İN ĤĀL	432
ĤİKĀYET BER-İN MA'NĪ	435
ÖZEL ADLAR SÖZLŪK VE DİZİNİ.....	438
KAYNAKĤA	451

ÖNSÖZ

Miftâhü'l-Ferec, XV. yüzyıl şâirlerinden *Cemâlî*'nin dinî, tasavvufî ve ahlâkî konularda küçük hikâyelerle bilgi ve öğüt veren mesnevi şeklinde yazılmış 4954 beyitlik bir eserdir. 1986, 1987 yıllarında *Cemâlî* ve *Dîvânî*'yla ilgili araştırmamızı sürdürürken, *Miftâhü'l-Ferec* ile ilgili her hangi bir çalışmanın yapılmadığını farkettilik. *Cemâlî* hakkında daha çok bilgi edinebilmek için onun eserlerinin de ortaya çıkmasının gerektiğini düşünüyorduk. *Miftâhü'l-Ferec* üzerinde çalışma fikri böylece ortaya çıktı.

1988 yılında "*Cemâlî Divânı, Hayatı ve Eserleri*"¹ adlı çalışmamızı tamamladıktan sonra *Miftâhü'l-Ferec* nüshalarını tespit edip mikrofilmlerini ve fotoğraflarını elde etmeye çalıştık. Araştırmalarımız sonucu *Miftâhü'l-Ferec*'in sekiz nüshasının varlığı ortaya çıktı. Biz bu sekiz nüshadan *Hacı Selim Ağa Kütüphanesi*'ndeki *Hüdâyî* ve *Kemânkeş* yazmalarıyla *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi* ve *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi*'ndeki yazmaların mikrofilm ve fotoğraflarını elde edebildik. Çalışmamızı da daha eksiksiz görünen *Kemânkeş* nüshasını esas almak suretiyle bu dört nüshayı karşılaştırarak yaptık.

Bu çalışma esas olarak bir tenkitli metin çalışmasıdır. Fakat önce *Miftâhü'l-Ferec*'i tanıtıcı kısa bir bilgi vermeye de çalıştık. Başta Transkripsiyon sistemi, Nüsha Tavsifleri ve Metnin Kurulması hakkında bilgi verildikten sonra dört nüshanın karşılaştırılması suretiyle oluşturulan metin ortaya konmuştur. Nüsha farkları, sayfa atlarında gösterilmiş, metinde yer alan âyet, hadis ve bazı Arapça, Farsça sözlerin Türkçeleri dipnotlarda verilmiştir. Ayrıca tenkitli metnin sonuna metinde geçen özel adların bir dizini ve sözlüğü eklenmiştir.

Miftâhü'l-Ferec'in edebî açıdan bir incelemesi de yapılabilirdi, fakat bunun ayrıca yapılması gereken bir çalışma olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle *Miftâhü'l-Ferec* incelemesini daha ayrıntılı olarak başka bir çalışma çerçevesinde yapmayı plânlıyoruz.

Çalışmalarımız sonucu ortaya çıkan bu eserin, gerek eski edebiyatımız gerekse XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi bakımından oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Metinde bugün kullanılmayan pek çok söze tesadüf edilmektedir. Eserin bu özelliği, dil araştırmasıyla uğraşanların ilgisini çekebilir. Eski edebiyatımız açısından ise *Miftâhü'l-Ferec*, kaynak bir eser görünümündedir. Eserde, bugün telmih unsuru olarak söz ettiğimiz yüzden çok söz, olay ve hikâye yer alıyor. Bu bakımdan *Miftâhü'l-Ferec*, eski kültürümüzün yansıdığı bir ayna gibidir. Günümüz insanının da bu aynada görebileceği çok şey olduğunu düşünüyoruz.

Miftâhü'l-Ferec, tıpkı *Sadi*'nin *Bostan* ve *Gülistân*'ı, *Mevlânâ*'nın *Mesnevi*'si, *Aşık Paşa*'nın *Garîb-nâme*'si gibi insanlara her zaman ve her

¹ Çetin DERDİYOK, *Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı, İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım*, Harvard University 1994

yerde karşılaşılabilecekleri durumlar hakkında dersler veren, yol gösteren bir eserdir. Bu nedenle eserin içindeki hikâyelerin gerekirse günümüz diliyle yazılıp insanlara ulaştırılması oldukça yararlı bir görev olacaktır. *Cemâli*'nin anlattığı hikâyelerdeki, gözlem gücü ve anlatımındaki canlılık insanı şaşırtıcı boyuttadır. Eser, günümüzden 542 yıl önce yazılmasına rağmen, insan bazı olaylarda günümüz insanı anlatılıyormuş hissine kapılabiliyor. Bütün bu özellikleriyle *Miftâhü'l-Ferec*, kanımızca mesnevi edebiyatımızdaki yerini alması gereken önemli bir eserdir.

Eski kültürümüz ve edebiyatımız açısından önemli bir kaynak olduğunu düşündüğümüz bu eser üzerinde çalışmamızı teşvik eden sayın hocam *Prof.Dr.Mine Mengi*'ye ve sayın *Prof.Dr.Ş.Halûk Akalın*'a; ayrıca bazı hadislerin ve kaynaklarının tespit edilmesinde, bazı Arapça ibarelerin okunmasında yardımcı olan İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi sayın *Doç.Dr.Ali Osman Ateş*'e ve *Arş.Görv.Ferhat Yılmaz*'a çok teşekkür ederim. Kendi hazırlamış olduğu transkripsiyon alfabesi fontlarını göndererek çalışmamıza destek veren sayın hocam *Prof.Dr.Efrasiyap Gemalmaz*'a da teşekkür ederim.

İ.Çetin DERDİYOK

Adana 3 Mayıs 1998